

Ką gali juokas?

Juokas dažnai įvardijamas kaip ilgo gyvenimo garantas. Juk tai jis praskaidrina nuotaiką, leidžia į gyvenimą pažvelgti lengvabūdišku žvilgsniu, atitolti nuo problemų, kurios vargina ir atima jėgas. Vis dėlto vieni pasakytų, kad juokiasi tik tie, kuriems stinga rimtumo, kurie nesupranta pasaulį varginančių negandų masto ir svarbos. Tačiau, mano manymu, tie žmonės vargu ar išvelgia tikrąją juoko, pasireiškiančio įvairiomis formomis, galią: tai savotiškas ginklas, leidžiantis nepalūžti mirties akivaizdoje, iš tolo kritiškai pažvelgti į žmogaus prigimtį bei neprarasti vertybių svetimame pasaulyje.

Pirmiausia, ironiškas požiūris į dehumanizuojančius, mirtį sukeliančius reiškinius suteikia individui galimybę išlikti savimi, išlikti žmogumi. Mirtis – vienas labiausiai gąsdinančių dalykų, su kuriuo susidūrus sukausto begalinė baimė, kuri gali pastūmėti mus padaryti viską, kad išgyventume, o į tai įeina net virtimas gyvuliu ir kitų gyvybės negerbimas. Būtent juokas atitolina žmogų nuo žiaurumo, nes į įvykius jis ima žvelgti iš tam tikros distancijos, su užslėptu pasipiktinimu, kuris ir sulaiko nuo sužvėrėjimo. Analogišką situaciją vaizduoja XX a. pirmosios pusės lietuvių rašytojas Balys Sruoga memuariniame romane „Dievų miškas“. Šiame kūrinyje sudėti paties autoriaus išgyvenimai vokiečių koncentracijos stovykloje Antrojo pasaulinio karo metu. Romano pasakotojas ir kartu pagrindinis veikėjas, profesorius, detaliai nusako Štuthofio lagerio gyvenimą, buitį. Čia atsiskleidžia nepaprastas žiaurumas, kuris pasireiškia įvairiais būdais: kaliniai pliekiami lazdomis už menkiausią „pagarbos“ nerodymą valdžiai, jie miega utėlių pilnuose pataluose, nusilpę ir sergantys katorganinkai, klipatos yra varomi į darbą. Tokia aplinka nužmogina, nelaimėliai ima vogti vieni iš kitų, kai kurie yra pasiruošę išplėšti širdį ar kepenis iš mirusių likimo draugų kūnų. Kad išgyventų, kalinys turi mušti kitus, tokią „mušeikizmo“ filosofiją profesoriui išdėsto senbuvis katorganinkas. Atrodytų, kad tokioje erdvėje žmogus negali išlikti žmogumi. Tačiau kūrinio pasakotojas į viską žvelgia ironiškai, jis piešia groteskiškus lagerio prižiūrėtojų, esesininkų paveikslus, vadina juos „pavyzdingais“ savo srities ekspertais. Šis pajuokos spalvomis nuspalvintas žvilgsnis išsaugo profesoriaus humaniškumą – jis iki pat paskutinės išsilaisvinimo minutės išlieka žmogiškas, gerbiantis kitų gyvybę. Iš to galime daryti išvadą, kad ironija, viena iš juoko formų, suteikia individui stiprybės atsispirti sielą griauančiam žiaurumui.

Ironija taip pat yra būdas objektyviai vertinti žmogaus prigimties problemas. Juokdamiesi iš tam tikrų žmogiškųjų ydų, mes ne tik pašiepiame, bet kartu esame priversti ir giliau, skvarbiau pažvelgti į problemą. Tai verčia susimąstyti, ar tas reiškinys, kurį matome, iš tikrųjų nėra graudus ir vertas didelio nerimo. Ironiškai į žmogaus prigimtį žvelgia XX a. modernusis lietuvių prozininkas novelistas Jurgis Savickis. Rašytojo kūrinį pasakotojas išlaiko atstumą, žvelgia į situaciją iš šalies, tarsi į spektaklį, kas leidžia skaitytojui kritiškai vertinti veikėjų poelgius. Novelėje „Jono Graužos nuotyčiai“ vaizduojamas neatsakingas, nuolat linksmybių ieškantis pagrindinis veikėjas Jonas Grauža. Atvykęs į provincialų

miestelį, jis sutinka pažįstamą moterį, kurios vardo negali prisiminti, tačiau kaipmat užsigeidžia trumpalaikio meilės nuotykiu. Autorius detalėmis kalba apie veikėjo patirtį tokiuose reikaluose, ironiškai piešia jo pasitikėjimą savimi, savivertę, kai bučiuoja miestelyje sutiktą moterį, ponią Račienę, jos namuose. Pastaroji priverčia jį pasijausti „geroku idiotėliu“, sako mylėjusi, tačiau Grauža tuo metu leido laiką su kitomis moterimis. Pagrindinis veikėjas supranta esąs lengvabūdis, nori pasitaisyti, tačiau rašytojo ironija parodo, jog tai nėra labai realu ir įtikima, o ir pats Grauža, net neaplangęs šeimos, skuba į „linksmybių miestą“ Berlyną. J. Savickis neteisiam veikėju, ironiška laikysena leidžia skaitytojui pačiam vertinti rimtas, tačiau iš pirmo žvilgsnio nerimtai vaizduojamas, problemas. Tai suteikia paspirtį objektyviai žvelgti į pasaulį, žmogų. Taigi juokas padeda neįprastu būdu suprasti ir vertinti žmogaus ydas.

Ne mažiau svarbus yra ironiškas požiūris į save, kuris neleidžia neprarasti vertybių, nykstančių besikeičiančiame pasaulyje. Bėgant laikui, aplinkoje įsivyrąja naujas požiūris į tam tikrus dalykus, viena tampa labiau vertinama nei kita. Tačiau neretai žmogus nori išsaugoti senąsias vertybes, kurios yra kur kas mielesnės ir neleidžia sugriūti iš vidaus. Tokią padėtį analizuoja XX a. vidurio modernus lietuvių rašytojas, išeivis Antanas Škėma romane „Balta drobulė“. Pagrindinis kūrinio veikėjas Antanas Garšva dirba bukinantį liftininko darbą Niujorko viešbutyje. Išverti pasikartojančius „up“ ir „down“, išgyventi dirbtinoje miesto aplinkoje Garšvai padeda ne tik kūryba, bet ir ironiškas požiūris į save. Jis su kandžia pajuoka kritikuoja savo jausmus mylimosioms, kurių jis turėjo atsižadėti dėl ligos, reikalauja savęs „nesuskystėti“, tai įrodo epizodas, kai Garšva prisimena Jonę ir norėdamas užgniaužti skaudžius jausmus, mintyse pažeria krūvą keiksmų*. Veikėjas taip pat ironiškai lygina savo darbą su Sizifo akmens ridenimu, save gretina su asmenybės neturinčiu 87 numeriu, kurį kiekvienas gali stumdyti. Toks Garšvos žvilgsnis rodo jo neabejingumą ir norą išsaugoti jautrumą, meilę, individualumą – vertybes, kurios seniau buvo vertinamos. Vadinasi, galima teigti, kad juokimasis iš savęs leidžia neužmiršti ir taip puoselėti nykstančias vertybes.

Taigi juokas yra galingas įrankis, kuris gali būti panaudotas apsiginti nuo žmogų gniuždančių dalykų. Tai puiki priemonė norint atkreipti dėmesį į absurdiškus individų poelgius ir atitinkamai juos vertinti. Juokdamasis, šaipydamasis iš savęs, žmogus supranta, ko jam trūksta ir ima tai branginti.

*netikslumas (žr. vertinimo kriterijų I.2 aprašą)